

แนวคิดองค์ประกอบชุมชน และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาหมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านไทดำ บ้านนาป่าหนาด จังหวัดเลย

Components of a Community and Sustainable
Community Development: A Case Study of
the Tai Dam Cultural Village,
Ban Na Pa Nard, Loei Province

ดร. อัจฉรา ชลายนนาวิน

ภาควิชาพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Auschala Chalayonnavin Ph,D.

Department of Community Development,

Faculty of Social Administration, Thammasat University

E-mail: Boonchai.je@thaindc.org

บทคัดย่อ

หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านไผ่ดำตั้งอยู่ที่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย นับเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรเชื้อสายไทดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย และเป็นหมู่บ้านเดียวในจังหวัดเลยซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง ทั้งนี้ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชุมชนไทดำ” นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ ปฏิบัติต่อการสร้างพลังชุมชนไทดำให้เกิดความเหมาะสมในโอกาสต่อไป ทั้งนี้ ชุมชนเป็นกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน พบว่าองค์ประกอบชุมชนของชาวไทดำที่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนคือความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกันกับสิ่งแวดล้อม และการมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน อาชีพ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้การเคารพในความแตกต่างของคนในชุมชน การที่ทุกคนมีความเคารพ ความเชื่อ และความคิดของกันและกัน ทำให้ชนชาวไทดำอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขและก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ชุมชนไทดำ, การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, องค์ประกอบชุมชน

ABSTRACT

The Tai Dam Cultural village, situated in Ban Na Pa Nard, Tam Bon Khao Kaew, Chiang Khan District, Loei Province, is known to have the highest population of the Tai Dam ethnic group in Thailand. Ban Na Pa Nard is an only village in Loei situated on high ground. An understanding of the Tai Dam community is fundamental to building a relationship and interaction for community development. A community consists of people who have a similar way of life and regular interactions in the same place or in the same profession or engaging in the same activity with a shared purpose. They also have culture, beliefs or interests in common. The study found that the component which fosters sustainable development in the Tai dam community is their tightly-knit relationship to the environment and their cultural identity of spoken and written language, occupation, clothing, customs, traditions and rituals. Furthermore, the Tai Dam community believe in respect for individuality and diversity. As a result, the community members are able to live with one another happily and peacefully and they are able to promote sustainable community development.

Keywords: The Tai Dam Community, Sustainable Community Development, Components of a Community

บทนำ

ความเป็นมาของชุมชนไทดำ

ชุมชนชาวไทดำเป็นชุมชนสำคัญที่มีความเป็นมาสืบสานวัฒนธรรมรักษาภูมิปัญญา และมีกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไว้เป็นอย่างดี กลุ่มชนเชื้อสายไทดำเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนพื้นเมืองเลย โดยตั้งถิ่นฐานปะปนกันอยู่ในเขตอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยนานมาแล้ว สำหรับความเป็นมาของหมู่บ้านไทดำนับตั้งแต่สมัยที่มีการแย่งชิงดินแดนแคว้นต่าง ๆ ทางตอนเหนือของประเทศไทย ซึ่งเรียกว่าแคว้นสิบสองจุไทย ชาวไทดำอพยพมาจากแคว้นพวน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศเวียดนาม บริเวณแม่น้ำแดง แม่น้ำเต หรือแม่น้ำดาว แม่น้ำดำ และบริเวณแม่น้ำอุจจนถึงแม่น้ำโขง ในปัจจุบันชาวไทดำได้เข้ามาอาศัยในประเทศไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 3: วันที่ 4 กันยายน 2559)

ภายหลังจากมีเหตุการณ์จีนฮ่อยกกำลังมาตีเมืองเชียงขวางซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญในแคว้นพวน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในขณะนั้นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวถือเป็นพันธมิตรกับไทยจึงได้ขอให้ฝ่ายไทยส่งกองกำลังเข้าช่วยเหลือ โดยมีพระยาภูธราภัยเป็นผู้นำทัพไปปราบกบฏจีนฮ่อ การปราบจีนฮ่อครั้งนั้นเมื่อเหตุการณ์สงบลงประเทศไทยจึงได้ใช้นโยบายอพยพผู้คนจากแคว้นพวนเข้ามายังประเทศไทยด้วย ทั้งนี้ชาวไทดำนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่ถูกกวาดต้อนมาถึงกรุงเทพฯ โดยได้เข้ามาทำมาหากินตามจังหวัดต่าง ๆ และภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปตั้งหลักแหล่งที่บ้านหมี่ คลองสนามแจง จังหวัดลพบุรี (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 5: วันที่ 4 กันยายน 2559)

หลังจากนั้นประมาณ 8 ปี เจ้าเมืองบริขันธ์ มาทูลขอราษฎรกลับไปยังเมืองเชียงขวางตามเดิม โดยเริ่มอพยพลงมาตามเส้นทางเรื่อย ๆ ในขณะเดียวกันฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองดินแดนล้านช้าง และได้ขอให้ไทยส่งคนอพยพคืนสู่ภูมิลำเนาเดิม ส่วนชาวไทดำอีกกลุ่มหนึ่งได้เดินทางข้ามแม่น้ำโขงไปยังบ้านน้ำกุ่ม แขวงเวียงจันทน์ แต่ในขณะ

นั้นเขตเวียงจันทน์มีปัญหาการเจรจากับฝรั่งเศส ชาวไทดำจึงข้ามแม่น้ำโขงย้อนกลับมาตั้งหมู่บ้านที่ตาดซ้อ ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย อยู่ได้ระยะหนึ่งจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านนาเบน แต่ภูมิประเทศไม่เหมาะแก่การดำรงชีพจึงได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งถาวรที่หมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ด้วยกันกับกลุ่มที่ตั้งอยู่เดิม เพราะสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ชุมชนบ้านนาป่าหนาดเป็นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง มีป่าเขาเล่าเนาไพรคล้ายถิ่นฐานเดิม (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 6: วันที่ 4 กันยายน 2559)

นอกจากนี้ยังมีชาวไทดำ หรือไทยทรงดำ หรือลาวโซ่ง ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีได้เดินทางเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยอพยพมาจากเมืองแกลง ประเทศเวียดนาม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าฯ ให้ลาวโซ่งล่องเรือมาอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยลาวโซ่งยังได้ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ อีกด้วย

หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านไทดำตั้งอยู่ที่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย นับเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรเชื้อสายไทยดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย และเป็นหมู่บ้านเดียวในจังหวัดเลยซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง หรือที่เรียกตามภาษาท้องถิ่นทั่วไปว่าโคก ชาวบ้านนาป่าหนาดและหมู่บ้านใกล้เคียงจะเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านโคก หรือบ้านโคกโซ่งดำ ทั้งนี้ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ชาวไทดำในหมู่บ้านนาป่าหนาดที่เล่ากันว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านได้มีการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณบ้านนาป่าหนาด ซึ่งเมื่อก่อนในบริเวณนี้มีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งในอดีตพื้นที่บริเวณนี้ได้ถูกเรียกว่าบ้านนาป่าดัว และจึงได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านนาป่าหนาดเนื่องจากในบริเวณนี้มีต้นหนาดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 1: วันที่ 4 กันยายน 2559)

แนวคิดด้านองค์ประกอบชุมชนกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชุมชน” นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งมีความสัมพันธ์ ปฏิบัติต่อการสร้างพลังชุมชนให้เกิดความเหมาะสมในโอกาสต่อไป ทั้งนี้ ชุมชนถือกลุ่มคนที่วิถีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน การมองความเป็นชุมชนในนัยของความหมายที่กล่าวถึง ดูเหมือนให้ความสำคัญกับองค์ประกอบชุมชนหรือองค์การประชาชน เพราะคือกลไกที่สำคัญยิ่งในกระบวนการของการดำเนินงานในชุมชน ทั้งนี้ ไพรินทร์ เจริญพันธ์ (2524, น. 16-17) ได้จำแนกองค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ 1) องค์ประกอบด้านมนุษย์ (Human Component) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือนอกจากจำเป็นต้องรวมกันเป็นกลุ่ม สรุปลงได้ว่าในทุกชุมชนไม่มีใครเคยถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียวโดยไม่มีการไปมาหาสู่ติดต่อกับบุคคลอื่นในชุมชนนั้น การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า เป็นต้น คือมีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่ากลุ่มปณมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน 2) ความสนใจร่วมกัน (Interest) นับเป็นตัวบ่งการ (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทสำคัญในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมชุมชนให้เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป อาทิ ความสนใจร่วมกันของชุมชนทำให้เกิดการจัดรูปการปกครอง อาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) หรือเป็นรูปแบบการรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (Centralization) ความสนใจของชุมชนย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบ่งการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสระภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อน

มาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้น และความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป 3) การปฏิสัมพันธ์ (Interaction) การปฏิสัมพันธ์นับเป็นการสร้างเหตุการณ์หรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในชุมชนอันเป็นผลมาจากการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนในชุมชน ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถ้าการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนเป็นไปในแนวทางที่ดี สถานการณ์ก็จะดี แต่ถ้าการติดต่อปะทะกันระหว่างคนเป็นไปในทางลบ เช่น การชิงดีชิงเด่น การแก่งแย่งผลประโยชน์ ขาดความร่วมมือสามัคคี สถานการณ์ในปัจจุบันก็จะเลวร้ายลงไปด้วย 5) พื้นที่ (Area) ชุมชนจะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากพื้นที่ในการปะทะสังสรรค์

ดังนั้น องค์ประกอบทั้ง 4 ประการของชุมชน ถ้าเราสามารถทำให้เป็นคนดี สิ่งแวดล้อมดี และสถานการณ์ก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นกระบวนการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นในทางที่ดีขึ้น เจริญรุ่งเรืองขึ้นในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถจัดการกับภาวะการณ์ของกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) หรือช่วยตนเองได้ (Self-help) ในการคิดตัดสินใจและดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของตนเองและส่วนรวม ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจะพัฒนาได้หรือไม่ และดำเนินไปในทิศทางใดจึงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบของแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชุมชนที่อ้างอิงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมองค์ประกอบของชุมชนที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ก็เพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งสามารถทำให้ชุมชนมีการปรับตัวให้ทันต่อภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมได้ด้วยต้นทุนทางสังคม ทุนทางปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ของตนเอง (สมชาย ศรีวิรัตน์, 2556)

คำถามท้าทาย

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาและทำความเข้าใจองค์ประกอบของชุมชนไทดำ ชุมชนชาวไทดำนับเป็นชุมชนสำคัญที่มีความเป็นมาสืบสานวัฒนธรรมรักษา

ภูมิปัญญา และมีกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไว้เป็นอย่างดี โดยผู้เขียนต้องการที่จะทราบว่าชุมชนไทดำได้นำเอาองค์ประกอบของชุมชนในด้านใดบ้างเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน เพื่อที่จะตอบคำถามท้าทายนี้ผู้เขียนได้ทำการศึกษาจากเอกสาร จากการทบทวนข้อมูลทุติยภูมิ อาทิ บทความทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัย เว็บไซต์ และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกชาวบ้านในชุมชนไทดำจำนวน 20 คน โดยข้อมูลได้ถูกนำมาเรียบเรียงและถูกนำเสนอด้วยวิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive Method) ผลการศึกษา

องค์ประกอบของชุมชนหมู่บ้านไทดำ

1) องค์ประกอบด้านมนุษย์

ประชากรชาวไทดำที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านไทดำตั้งอยู่ที่บ้านนาป่าหนาด หมู่ที่ 4 ตำบลเขาแก้ว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย ภายในชุมชนมีทั้งหมด 130 หลังคาเรือน เป็นกลุ่มชาวไทดำ 43 หลังคาเรือน โดยประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมที่ได้ทำมาตั้งแต่การย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวัฒนธรรมไทดำมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ในสมัยก่อนจะมีการทำไร่ไถนา จักสาน เช่น สานกะหล่ำ กระบุง ข้อง ไช และภาชนะต่าง ๆ ปั่นฝ้าย เลี้ยงไหม สานไหม ทอผ้า และการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ บนผืนผ้า เป็นต้น บ้านเรือนมีการเปลี่ยนรูปลักษณะ เหมือนชุมชนทั่วไปในชนบท การใช้ชีวิตของชาวไทยดำก็เปลี่ยนไปตามวิถีกระแสสังคมและเทคโนโลยี ชาวไทดำส่วนหนึ่งใช้ชีวิตในสังคมของการพัฒนา ลูกหลานต้องไปโรงเรียนในอำเภอ วัยรุ่นแต่งกายตามสมัยนิยมทั่วไป แต่อีกส่วนหนึ่งชาวไทดำก็ยังคงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทดำจะมีระเบียบแบบแผนเป็นของตนเอง ซึ่งอยู่บนบรรทัดฐานของความเชื่อ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 7: วันที่ 4 กันยายน 2559)

2) องค์ประกอบด้านความสนใจร่วมกัน

ความสนใจร่วมกัน หมายถึงคนที่อยู่ในชุมชนจะต้องมีความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยคนในชุมชนบ้านนาป่าหนาดที่เป็นชาวไทดำมีความสนใจร่วมกันคือการตั้งศูนย์วัฒนธรรมชาวไทดำ โดยมีกลุ่มสตรีสหกรณ์ชาว

ไทดำรวมตัวกันทำผ้าทอมือแบบโบราณเรียกว่า “ฉิ่นนางหาญ” ที่ถือเป็นมรดกตกทอดทำสืบทอดกันมากกว่า 100 ปี มีลวดลายที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทดำ หลังจากที่ย่างจากการทำนาและการเพาะปลูก นอกจากนี้ภายในศูนย์วัฒนธรรมชาวไทดำยังมีกลุ่มผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่บริหารจัดการโดยคนในชุมชน เช่น สบู่สมุนไพร ดาวอินคา ใบชาดาวอินคา และกาแฟ เป็นต้น ทั้งนี้ ชาวไทดำยังได้มีการนำเอาความสนใจร่วมกันของตนมาจัดการการท่องเที่ยวเพื่อนำรายได้ให้แก่ชุมชน อาทิ ในส่วนของการจัดแสดงภายในศูนย์วัฒนธรรมไทดำจะเป็นการจัดแสดงสถานการณ์ในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวันของชาวไทยดำ การทอผ้า การตีมีด การใช้ชีวิตของคนเผ่าคนแก่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวชาวไทดำและยังมีการสนับสนุนให้คนแก่ของหมู่บ้านได้มีกิจกรรมทำมีการถ่ายทอดประสบการณ์ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป ทั้งนี้ หมู่บ้านวัฒนธรรมไทดำบ้านนาป่าหนาดเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านสาธิตความเป็นไทดำทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม หรือการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ของชาวไทดำ ให้ผู้ที่เข้าเยี่ยมชมได้เห็นภาพจริง องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาวัฒนธรรมของชาวไทดำนั้น ทำให้เกิดความภูมิใจและสำนึกรักในความเป็นชาวไทดำ และอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้ทุกคนได้รู้จักชาวไทดำได้ชัดเจน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 10: วันที่ 4 กันยายน 2559)

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมไทดำพบว่า ชาวไทดำมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน อาชีพ การแต่งกาย ชนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ การดำรงชีวิตประจำวันยังคงผูกพันกับประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิมอยู่เป็นอันมาก โดยคุณลักษณะทางสังคมของชาวไทดำยังคงรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรมไว้อย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในความเป็นปึกแผ่น และการดำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ สิ่งที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของชาวไทดำคือทรงผมซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เรียกว่าปั้นเกล้า ลักษณะของปั้นเกล้าจะบ่งบอกถึงอายุและสถานภาพทางสังคม ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันดังนี้ 1) หญิงสาวอายุ 13-14 ปี ผมยาวประบ่า แต่ยังไม่รวบได้ ทรงนี้เรียกว่าเอ้อมไหล่หรือเอ้อมไร 2) หญิงอายุ 14-15 ปี ผมเริ่มยาวมากขึ้นจะพบปลายผมม้วนขึ้น แล้ว

ใช้หัวสับไว้ตรงท้ายทอย ทรงนี้เรียกว่าผมสับปิ่น 3) หญิงสาวอายุ 15-16 ปี ผมยาวพอมัดได้ข้างแล้ว รวบผมมัดเป็นกระจุก และทำเหมือนกระบังไว้ข้างหน้า ปลอยหางผมไว้ด้านหลัง ทรงนี้เรียกว่าผมจุกต๊อบ 4) หญิงสาวอายุ 16-17 ปี ผมยาวพอสวมครีแล้ว รวบโดยเอาผมผูกเป็นปมเหมือนผูกเชือกไว้ด้านหลังปลอยชายผมลงข้างขวา ทรงนี้เรียกว่าผมขอดกระต๊อก 5) หญิงสาวอายุ 17-18 ปีเกล้าผมโดยผูกลักษณะคล้ายโบไว้ด้านหลัง ปลอยชายผมเป็นหางไว้ด้านหลัง ทรงนี้เรียกว่าปิ่นเกล้าขอดซอย 5) หญิงสาวอายุ 19-20 ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นสาวเต็มตัว ผมทรงนี้ต้องใช้ผมยาวมากจึงจะเกล้าได้ โดยเกล้าผมตลบไว้กลางศีรษะม้วนชายสอดเข้าข้างใน ใช้ไม้สอดขัดไว้เพื่อไม่ให้หลุด ทรงนี้เรียกว่าปิ่นเกล้าตวง และเมื่อพ่อแม่หรือสามีตายหญิงนั้นต้องไว้ทุกข์โดยปิ่นเกล้าให้ตกค่อนไปทางด้านหลังไม่ยกสูงทรงนี้เรียกว่าปิ่นเกล้าตัก (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 1: วันที่ 4 กันยายน 2559)

3) พื้นที่

บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นหมู่บ้านที่มีประชากรมีเชื้อสาย “ไทดำ” เป็นหมู่บ้านเดียวในจังหวัดเลย ที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่สูง ซึ่งเรียกตามภาษาท้องถิ่นทั่วไปว่า “โคก” ชาวบ้านนาป่าหนาดและหมู่บ้านใกล้เคียงจะเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านโคก” หรือบางทีก็เรียกว่า “บ้านโคกโง้งดำ” การตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านนาป่าหนาดจะตั้งเรียงรายยาวไปตามถนนภายในหมู่บ้าน โดยมีถนนสายบ้านนาบอน-บ้านสงเปลือยเป็นเส้นทางผ่านกลางหมู่บ้าน ภายในหมู่บ้านจะมีซอยตัดเป็นแนวเดียวกัน 10 ซอย ปัจจุบันบ้านนาป่าหนาดแบ่งการปกครองเป็น 2 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 4 (คุ้มใต้) และหมู่ที่ 12 (คุ้มเหนือ) อาณาเขตบ้านนาป่าหนาดมีเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ทิศเหนือจดบ้านวังอาบช้าง ทิศใต้จดบ้านหินตั้ง ทิศตะวันออกจดบ้านตาต้อ ทิศตะวันตกจดบ้านนาเบน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคนที่ 8: วันที่ 4 กันยายน 2559)

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 ชาวไทดำได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในบริเวณนี้ ซึ่งในอดีตบริเวณบ้านนาป่าหนาดนี้เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ตอนแรกเรียกว่าบ้านนาป่าตั่ว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “บ้านนาป่าหนาด” เพราะบริเวณนี้มีต้นหนาดมากมาย (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ชาวบ้านคนที่ 11: วันที่ 4 กันยายน 2559)

นอกจากนี้ยังมีป่าไผ่ ไม้ประดู่ ไม้เปื่อย ไม้แดง ไม้เต็งรังมากมาย มีสัตว์ป่าชุกชุม มีแหล่งน้ำธรรมชาติ 2 แห่งคือลำน้ำฮวยและลำน้ำห้วยป่าตั่ว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าห้วยน้อย หล่อเลี้ยงพืชทางการเกษตรของชุมชน มีสัตว์น้ำเป็นอาหารของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านในแถบนี้ก่อนที่จะมีชาวไทดำมาอาศัยอยู่ด้วยจะนิยมปลูกข้าวไร่จึงไม่มีนาข้าว และเมื่อชาวไทยดำได้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ก็พากันทำนาปลูกข้าวซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวไทยดำ ชาวบ้านในแถบนี้เห็นเข้าจึงได้พากันทำนาปลูกข้าวเหมือนชาวบ้านนาป่าหนาดจนถึงปัจจุบัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 15: วันที่ 4 กันยายน 2559)

4) การปะทะสังสรรค์

ชาวชุมชนไทดำที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นชุมชนที่มีความรักชาชนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเองไว้อย่างมากมาย ซึ่งสังเกตได้จากการเดินสำรวจพื้นที่ทั่วชุมชนและสอบถามจากชาวชุมชนไทดำเอง โดยจะมีพิธีกรรมของชุมชนตนเอง ทั้งการนับถือผีบรรพบุรุษ การเดินเพื่อประกอบพิธีกรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงให้คนในชุมชนได้มีการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน การทำพิธีกรรมของชุมชนไทดำสร้างให้คนในชุมชนนั้นมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนชนบทอยู่แบบลักษณะของครอบครัวขยาย ตลอดจนพื้นที่อยู่อาศัยมีลักษณะของการไม่กั้นรั้วรอบขอบชิดเหมือนชุมชนในเมือง ก็ทำให้ปฏิสัมพันธ์กันของคนในชุมชนมีลักษณะที่อบอุ่น สามารถพึ่งพาซึ่งกันและกันของคนในชุมชนได้ ตลอดจนชาวชุมชนไทดำนิยมแต่งงานภายในชนชาติพันธุ์ของตนเองจึงทำให้ความสัมพันธ์กันนั้นเป็นลักษณะของเครือญาติที่แน่นแฟ้น การสื่อสารระหว่างกันนั้นชนชาติพันธุ์ไทดำมีภาษาพูดและภาษาเขียนของตนเอง และภายในชุมชนจะมีการพูดภาษาของตนเองตั้งแต่ระดับปู่ย่าตาทวดจนถึงรุ่นลูกหลาน ทำให้มีลักษณะของการเป็นชุมชนเป็นครอบครัวเดียวกัน ช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน แสดงถึงลักษณะชุมชนที่เอื้อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 13: วันที่ 4 กันยายน 2559)

การนำองค์ประกอบของชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไทดำให้สามารถพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

อดีตชาวไทดำมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบครอบครัวขยายคน ในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ คนในชุมชนต่างมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มาจากที่เดียวกัน มีรากฐานบรรพบุรุษเดียวกัน มีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ภาษาเดียวกัน อีกทั้งยังมีการแต่งงานกันภายในชนเผ่าเดียวกัน เพื่อสืบทอดความเป็นไทดำ โดยฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายย้ายเรือนไปอยู่กับฝ่ายชายเพื่อปรนนิบัติสามีและครอบครัวสามี ทำให้คนในชุมชนต่างมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยชาวไทดำจะมีจุดเด่นคือการมีความสามัคคีในการรวมตัวกันประกอบกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ จนทำให้สามารถดำรงอยู่ได้และยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 16: วันที่ 4 กันยายน 2559)

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทำให้วิถีชีวิตของชาวไทดำแท้ ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคม ทำให้ชาวไทดำบางกลุ่มต้องออกไปหางานทำภายนอกชุมชน บ้างก็แต่งงานกับคนภายนอก บ้างก็ออกไปศึกษา จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการแต่งงานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมซึ่งจะแต่งงานกันภายในชนเผ่าเดียวกัน กลายเป็นมีการแต่งงานหรือสะใภ้เข้ามาในชุมชนมากขึ้น อีกทั้งมีชาวไทดำบางส่วนย้ายออกไปอาศัยต่างถิ่นมากขึ้น ทำให้ปัจจุบันความเป็นไทดำแท้ ๆ ค่อย ๆ ลดลงเหลือแต่ผู้เฒ่าที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติลดน้อยลง ในขณะที่ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบมีผลประโยชน์ร่วมกันเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพจึงได้มีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น กลุ่มทำสบู่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มหน่อไม้ เป็นต้น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 13: วันที่ 4 กันยายน 2559)

อย่างไรก็ตาม แม้คนในชุมชนจะมีความหลากหลายของเชื้อชาติมากขึ้น แต่ชาวไทดำยังคงมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ซึ่งมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้เห็นอยู่มาก อาจเนื่องจากชุมชนยังเป็นชุมชนชนบทที่ผู้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้

ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของชุมชน (Interaction

and Relationship) ความสัมพันธ์ของชาวไทดำจะอยู่ในรูปแบบภูมิปัญญาซึ่งสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ

ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัย 4 ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่นอาหารของชาวไทดำ ประกอบด้วยผักและน้ำพริก คือแจ่วอด ทำจากโบบอนคั้น ไม่ค่อยนิยมกินเนื้อสัตว์ ชาวไทดำจึงควมมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม นอกจากความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ดังกล่าวแล้ว ชาวไทดำยังคงมีปฏิทินเป็นของตนเอง ซึ่งใน 1 สัปดาห์ในปฏิทินทั่วไปจะมี 7 วัน แต่ของชาวไทดำมี 10 วัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 20: วันที่ 4 กันยายน 2559)

หัตถกรรมภูมิปัญญา ชาวไทดำมีศิลปะการทอผ้าที่สวยงาม และมีผ้าฝ้ายซึ่งเป็นผ้าพื้นเมือง ที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ปัจจุบันชาวไทดำยังคงใช้ศิลปะทอผ้าแบบดั้งเดิมทุกกระบวนการผลิต

ปีใหม่ของชาวไทดำจะจัดขึ้นในเดือน 10 เรียกว่า ประเพณีปาดตง นอกจากนั้นไทดำยังมีการละเล่นที่สืบทอดกันมาช้านาน เป็นการแสดงความเคารพต่อ “พอมด” ประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะมีเครื่องดนตรี ประกอบด้วย ปี บั้งบู พางฮาด เรียกการละเล่นนี้ว่าแซปาง มักมีการแสดงในวันแรม 1 ค่ำ และเดือน 6 (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 19: วันที่ 4 กันยายน 2559)

2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมจะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ เช่น การเลือกคู่ครองเมื่ออายุเข้าสู่วัยหนุ่มวัยสาว ผู้สาวจะชวนเพื่อน ๆ ไปลงช่วงปั่นฝ้ายเป็นกลุ่ม ๆ ในยามค่ำคืนของฤดูหนาว ส่วนผู้บ่าวก็จะชวนกันไปเกี่ยวสาวปั่นฝ้าย โดยเป่าปี่แล้วขับไทดำวนเวียนไปตามตามช่วงโน้นบ้างช่วงนี้บ้าง มีการขับโต้ตอบกันไปมา

หว่างหนุ่มสาวจนตึกตื้นจึงกลับขึ้นเรือนโดยมีผู้บ่าวที่ชอบพอกันติดตามไปส่ง กระทำเช่นนี้เป็นกิจวัตรประจำจนเกิดความรักซึ่งกันและกัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 16: วันที่ 4 กันยายน 2559)

ประเพณีการตาย เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านจะมีการยิงปืนขึ้นฟ้า 3 นัด เพื่อเป็นสัญญาณบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ซึ่งทุกคนจะหยุดทำงานจนกว่าจะนำศพไปฝัง หลังการตาย บรรดาญาติพี่น้องจะช่วยกันอาบน้ำศพ จากนั้นก็แต่งตัวด้วยชุดเสื้อผ้าของเผ่าไทดำ นำผ้าแพรสีขาวมาเย็บเป็นถุงบรรจุศพแล้วใช้ไหมเย็บติดให้เรียบร้อย บรรจุลงในโลงศพโดยใช้ผ้าคลุมหน้าศพไว้ผืนหนึ่ง (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 12: วันที่ 4 กันยายน 2559)

3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อของชาวไทยดำที่มีความเชื่อเรื่อง “ผีฟ้า” หรือ “ແຄນ” คือเชื่อว่าແຄນเป็นผู้สร้างโลก และบันดาลให้มีทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า “ผีเฮือน” ซึ่งเมื่อตายแล้วจะไม่ไปไหนยังคงวนเวียนคอยช่วยเหลือลูกหลานอยู่ ด้วยเหตุนี้เมื่อชาวไทยดำตายลง ลูกหลานจะนำศพไปฝัง และไปเชิญผีจากหลุมหลังจากที่ตายแล้ว 3 วัน เรียกว่า “พิธีเอาผีขึ้นเรือน” ในบ้านจะจัดที่มุมใดมุมหนึ่งของห้องเป็น “กะลอห้อง” หรือ “กะลอฮ้อง” มีฟ้าข้าว (เถาใส่ข้าว) เป็นที่บูชาผีบรรพบุรุษ ปกติไม่อนุญาตให้ผู้อื่นที่ไม่ใช่ญาติเข้าไป (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 13: วันที่ 4 กันยายน 2559)

จะเห็นได้ว่าลักษณะทางสังคมของไทยดำยังคงรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรมไว้อย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในความเป็นปึกแผ่น และการดำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ พิธีกรรมน่าสนใจและโดดเด่นตามลักษณะเฉพาะของชาวไทยดำคือ “แซปาง” (การฟ้อนคู่ชายหญิง) หรือการเลี้ยงผี จัดขึ้นในช่วงแรม 1 ค่ำ เดือน 3 หรือ เดือน 6 ของทุกปี แซปาง เป็นการบูชาครู (หมอมด) บูชาวิญญาณบรรพบุรุษของหมู่บ้านให้คุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข หลุดพ้นจากการเจ็บป่วยและอยู่เย็นเป็นสุข สืบทอดต่อกันมา โดยใช้ไม้ไผ่

มากระแทกพื้นให้เกิดเสียงดังเป็นจังหวะ ซึ่งตรงกับภาษาเลย่ว่า “ทังบั้ง” บั้งหน่อ ก็คือหน่อไม้ที่โตเป็นไม้ไผ่ ร่วมกับการทำจังหวะที่ประกอบจากอุปกรณ์ใกล้ตัว อาจเป็นเถาเถาไม้ไผ่มาตีประกอบจังหวะ ให้เกิดเสียงประกอบพิธีกรรมขณะที่ตีนั้นก็จะมีการขับร้องเพื่ออัญเชิญแณ (เชื่อว่าเป็นผีสูงสุดบนฟ้า) ให้มารับเครื่องบูชา ในพิธีนี้ชาวไทยดำทุกคนจะต้องมาร่วมพิธีจัดเลี้ยงและฟ้อนรำ ซึ่งจะจัดเฉพาะวันสำคัญของหมู่บ้านเท่านั้น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนที่ 14: วันที่ 4 กันยายน 2559)

ผลการวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบชุมชนที่ทำให้เกิดการพัฒนารวมชนไทดำอย่างยั่งยืน

1) การปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมักเกิดในกลุ่ม มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะต้องมีการรวมกลุ่มกัน ตั้งแต่กลุ่มที่เล็กที่สุดคือกลุ่มครอบครัว หรือกลุ่มเพื่อนสนิท 2 คน จนถึงกลุ่มขนาดใหญ่คือกลุ่มทางการเมือง หรือกลุ่มประเทศ พฤติกรรมของคนในกลุ่มจึงย่อมมีผลต่อกันและกันเสมอ ในที่นี้จะกล่าวถึงการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

2) พฤติกรรมภายในกลุ่ม และบทบาทของบุคคล

บทบาทของสมาชิกในกลุ่มสังคมในหมู่บ้านไทดำนั้นล้วนมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง การทำหน้าที่ตามความคาดหวังของสังคม สังคมจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม บทบาทของคนในชุมชน เช่น การเป็นประธานกลุ่มที่ต้องแสดงบทบาทหน้าที่ การเป็นผู้นำในการดูแลสมาชิกภายในกลุ่มที่ตนเองรับผิดชอบ อาทิ บทบาทที่พี่น้อง ภรรยา กับสามี และแม่กับลูก เป็นต้น บทบาทที่พบในชุมชนไทดำคือบทบาทผู้นำกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกกลุ่ม และชาวไทยดำที่อยู่ในชุมชน เพราะผู้นำมีอำนาจในการร้องขอให้มีการแสดงศิลปวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชม ซึ่งถือเป็นอำนาจเชิงบวกที่ผู้นำชุมชนไทดำมีอิทธิพลต่อสมาชิก ทำให้ทั้งนักท่องเที่ยวและสมาชิกได้รับประโยชน์ และความรู้อย่างนั้น การแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับบทบาทจึงเป็นสิ่งสำคัญในการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม จากการได้มีการลงพื้นที่ศึกษาชุมชนพบว่าปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มของชุมชนไทดำค่อนข้างเข้มแข็งเป็นปฏิสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องเป็นกันเอง

แบบใกล้ชิด

จากการศึกษาและสร้างสัมพันธ์ภาพกับกลุ่มจักสาน โดยกลุ่มจักสานจะมีการรวมตัวกัน ณ ศาลาที่ทางกลุ่มจักสานได้สร้างขึ้นโดยสมาชิกจะรวมตัวกันสร้างผลิตภัณฑ์ เช่น กล้องข้าว หวด ช้อง เป็นต้น เพื่อนำไปขายสร้างรายได้เลี้ยงชีพ และภายในหมู่บ้านมีการจัดตั้งกลุ่มอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก อาทิ กลุ่มบ้านไผ่ดำโฮมสเตย์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มทำสบู่สมุนไพร เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจะเป็นแบบใกล้ชิดมีความสนิทสนมกันภายในกลุ่ม และภายในกลุ่มก็มีการบริหารจัดการภายในกลุ่มได้แก่ หัวหน้ากลุ่ม เลขานุการ ทรัพย์สิน กรรมการ สมาชิก เป็นต้น

3) การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอีกประเภทหนึ่งคือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางกายภาพ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดขึ้นเพราะสิ่งแวดล้อมหลายอย่างบุคคลเป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสิ่งแวดล้อมสามารถแบ่งออกเป็นลักษณะกว้าง ๆ ได้ 2 ส่วนคือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกหมู่บ้าน วัฒนธรรมไทดำเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีทุ่งนา ภูเขา แม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่เคียงคู่กับชาวไทดำ โดยทรัพยากรธรรมชาติและชาวไทดำต่างมีสถานะพึ่งพิงกัน แต่ด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไปเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่อำนวยความสะดวกให้แก่ชาวไทดำทำให้ชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ในชุมชน หรือหน่วยงานต่างต้องทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ เพื่อที่จะสร้างถนนหนทางให้สะดวกยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมได้ค่อย ๆ หายไป แต่ถ้าทุกคนในชุมชนร่วมมือกันรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติไว้ และสร้างขึ้นมาใหม่ทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายเพื่อทำให้ปฏิสัมพันธ์คนกับสิ่งแวดล้อมยืนยาวต่อไป

4) การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ชาวไทดำถือคติที่ว่า “ผมไม่ตัด วัดไม่เข้า พระเจ้าไม่ลบ” ซึ่งนับเป็นคติในการดำรงชีวิตของชาวไทดำ คตินี้ถือเป็นความเชื่อผสมผสาน

เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดรุ่นต่อรุ่นมาอย่างยาวนาน “ผมไม่ตัด วัดไม่เข้า พระเจ้าไม่ลบ” แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวไทดำที่ว่าไม่มีศาสนาแต่ชาวไทดำนับถือผีบรรพบุรุษแทน และไม่มีการทำบุญเข้าวัดเหมือนชาวพุทธ เป็นต้น และอีกประเพณีหนึ่งที่สำคัญของชาวไทดำคือประเพณีการเกิดนับตั้งแต่ท้องจนถึงวันคลอด ผู้เป็นแม่คงทำงานตามปกติไม่มีการพักผ่อน โดยเชื่อว่าการออกมาใช้แรงงานนั้นจะทำให้คลอดลูกง่าย ดังนั้น เมื่อมีอาการเจ็บท้องก่อนคลอดชาวไทดำจะทำพิธีเซ่นผีเรือนเรียกว่า “วานขวัญผีเรือน” การประกอบพิธีกรรมให้หมอขวัญเป็นผู้ทำพิธีฆ่าไก่ 1 ตัว เช่น ให้ผีญาติพี่น้องที่ตายทั้งกลมหรือตายในขณะคลอดลูกกินก่อน เพื่อไม่ให้มารังควาญรบกวนในขณะคลอด เมื่อเด็กคลอดพ้นจากครรภ์มารดาแล้วก็จะตัดสายรกซึ่งเรียกว่าสายแห้วยาวประมาณ 2 ข้อมือ อบน้ำเต้าน้อยด้วยน้ำอุ่น แล้วนำไปวางไว้ในกระด้งรองจนกระทั่งสายรกลุดออกมา เมื่อสายรกลุดพ้นออกจากครรภ์แล้วนำไปล้างบรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ แล้วนำไปแขวนที่คบไม้ใหญ่ในป่าบั้งแห ซึ่งเป็นป่าสำหรับทิ้งรกเด็กแรกเกิด โดยแขวนสูงจากพื้นดินระดับเสมอศีรษะคนเดินผ่าน ส่วนแม่ก็ให้ล้างชำระทำความสะอาดร่างกายเล็กน้อย แล้วนั่งอยู่ไฟเรียกว่า “อยู่กาเดียน” เมื่อถึงเตาไฟให้หันหน้าเข้าหาเตาไฟ เอามือควักเขม่าควันไฟมากิน หลังจากนั้นต้มน้ำร้อนอยู่ไฟ และอบน้ำร้อนที่ต้มผสมใบไม้ซึ่งเป็นสมุนไพรพื้นบ้านจนครบเดือน จะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ของชาวไทดำกับสิ่งแวดล้อมยังคงพึ่งพิงกัน เช่น การนำสายรกลุดพ้นออกจากครรภ์แล้วนำไปล้างบรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ แล้วนำไปแขวนที่คบไม้ใหญ่ในป่าบั้งแห ซึ่งเป็นป่าสำหรับทิ้งรกเด็กแรกเกิดและการอบน้ำร้อนที่ต้มผสมใบไม้ซึ่งเป็นสมุนไพรพื้นบ้านจนครบเดือน เป็นต้น ปฏิสัมพันธ์สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งกับบุคคล กลุ่ม สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

บทสรุป

องค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนชาวไทยได้อย่างยั่งยืนคือความสัมพันธ์ (Relationship) จากการที่ได้ศึกษาและลงพื้นที่ของหมู่บ้านนั้นผู้คนที่อยู่บ้านใกล้เคียงกันก็จะมีสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกัน ชาวไทดำมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาษาพูด และภาษาเขียน อาชีพ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ การดำรงชีวิตประจำวันยังคงผูกพันกับประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิมอยู่เป็นอันมาก ลักษณะทางสังคมของไทดำยังคงรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรมไว้อย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในความเป็นปึกแผ่นและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชาวไทดำนั้นนับถือผีและบางส่วนก็เริ่มนับถือศาสนาพุทธ จากการสอบถามในบางครอบครัวนั้นพบว่า ศาสนาไม่เป็นอุปสรรคในความสัมพันธ์แต่อย่างใด เพราะทุกคนมีความเคารพ ความเชื่อ และความคิดของกันและกัน เช่น สามีเป็นชาวไทดำซึ่งนับถือผี แต่ภรรยา นับถือพุทธศาสนาก็สามารถมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้และอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างปกติสุข เพราะแต่ละคนก็จะมี ความเชื่อส่วนตัว และจะไม่เอาเรื่องเหล่านี้มาปะปนกับความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนทั้งความรู้สึกและพฤติกรรม ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชาวไทดำส่วนใหญ่ก็ยังมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกัน แต่ก็อาจมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปในบางครอบครัว ลูกหลานอาจจะไปทำงานที่อื่นเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวของตน ซึ่งในปัจจุบันก็สามารถเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ได้ ในทุก ๆ สังคมล้วนมีความสัมพันธ์มากมายและหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ความสัมพันธ์อบอุ่น รักใคร่ หรือความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน ชาวไทดำเองก็ล้วนมีทุกความสัมพันธ์ที่กล่าวมา แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขายึดมั่นความแตกต่างและความหลากหลายได้นั้นคือการเคารพในความเป็นปัจเจกของกันและกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนชาวไทยได้อย่างยั่งยืนในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

สมชาย ศรีวิรัตน์. (2556). สมรรถนะ. สำนักงานข้าราชการพลเรือน: กรุงเทพฯ.